

Beschouwing: innovatie en sociaal kapitaal – vooruitgang door buiten gebaande kaders te treden

Door: Tony Bosma

“If you change the way you look at things, the things you look at change” (Wayne Dyer, psycholoog, 1940).

Als mens zijn we continu op zoek naar vooruitgang. Het is de houding waarop onze evolutionaire ontwikkeling drijft. Deze attitude heeft ons veel gebracht maar indirect ook veel ontnomen. We leven immers in een totale ecologische, economische en organisatorische disbalans. Een wereld waar systemen, procedures, organisaties en overheden leidend zijn geworden boven de menselijke maat. De mens in dienst van een systeem, verslaafd aan schijnzekerheden. We lijken de menselijke dynamiek van de maatschappij te willen weg organiseren omdat we verslaafd zijn geraakt aan controle.

We laten een tijdperk van het individualisme achter ons door een toenemend besef dat we net zo sterk zijn als ons natuurlijke netwerk. We zijn allemaal onderdeel van een groter geheel en bereiken onze doelen door ons te organiseren. De oude wereld heeft de oplossingen niet voor de zelfgecreëerde problematiek dus zoeken we vanuit onze netwerken naar de oplossingen. Sociale media faciliteren ons in onze gelegenheidsnetwerken, nieuwe technologie biedt de mogelijkheden, de vertrouwenscrisis voedt de wens tot radicale vernieuwing en de economische en ecologische crises maken de noodzaak tot fundamentele verandering inzichtelijk. Een verandering van tijdgeest is wat we nu ervaren.

De nieuwe tijdgeest

“Nederland bevindt zich momenteel in een overgangssituatie. De crisis is niet van voorbijgaande aard maar vergt structurele hervormingen. De verhouding tussen staat en samenleving zal duurzaam wijzigen. Voorkomen moet worden dat Nederland vastloopt in deze overgang. Nederland zal zich op deze vele veranderingen moeten instellen”. Zo stelde het jaarverslag van de Raad van State in 2012. In datzelfde jaar kwam ook de Wetenschappelijke raad voor regeringsbeleid met een veelzeggende conclusie: “Er is een derde veld ontstaan van maatschappelijke initiatieven, waarbij burgers zelf het heft in handen nemen”.

Het is duidelijk: we bevinden ons in een periode waarin twee tijdsgewichten botsen. Een periode waarin afbreken en opbouwen hand in hand gaan. Onze traditionele aannames worden uitgedaagd en steeds vaker staat de traditionele rechtvaardiging van het bestaan van instituten, overheden en organisaties onder druk. Nieuwe technologie, transparantie en nieuwe waarden en normen reduceren het bestaansrecht van organisaties en trekken ook het functioneren van overheden sterk in twijfel. Maar niet de technologie, de shift van de macht van het instituut naar organisatie naar de ‘gelegenheidswij’ of de vorming van een betekenis-economie is de grote verandering. Het veranderende bewustzijn over onze Westerse mentaliteit, de houdbaarheid hiervan en de oprechtheid is de sleutel die de deur opent tot een nieuwe tijdgeest. Vanuit onze mentale reset ontstaan nieuwe initiatieven die in de vrije kraamkamer, buiten de door regelgeving en procedures verstarde organisaties en instituten, zorgen voor de noodzakelijke doorbraken en innovaties.

De centrale vraag bij een verandering van tijdgeest is of onze aannames en oplossingen rondom vooruitgang nog kloppen. We lossen niets fundamenteels op door te blijven investeren in efficiency en we consumeren ons de crisis niet uit. Teveel investeren we in de oude wereld terwijl deze eindig is. Clay Shirky verwoordde dit mooi: *‘Institutions will try to preserve the problems to which they are the solution’*. Maar het traditionele functioneren van organisaties en overheden staat in een transitie naar een nieuwe tijdgeest onder druk. De nieuwe tijdgeest roept om een meer mensgerichte toekomst. Een omslag van lineair naar circulair, van bezit naar toegang en van gedachteloos consumeren naar betekenisvol creëren. Een toekomst waarin de mens in balans leeft met haar leefomgeving en organisaties en overheden die werken vanuit dienstbaarheid en toegevoegde waarde. Een totale ‘reset’ in de verhouding tussen burger en overheid, markt en organisatie, productie, consumptie, distributie en communicatie. Hoe kan een overheid bestaansrecht ontnemen met een houding waarin radicale verandering wordt vermeden?

“Een maatschappij wordt niet alleen gevormd door wat wij opbouwen maar ook door wat wij weigeren af te breken” (bron: aangepast J.C Sawhil).

Doorbreek de conditionering

De grootste uitdaging binnen innovatie in een verandering van tijdgeest is om je geconditioneerde blik vanuit het verleden te doorbreken. Hoe kunnen we immers vooruitgang creëren als we blijven uitgaan van onze oude aannames van vooruitgang, organisatie,

communicatie en rol van de overheid? Trek zoveel mogelijk in twijfel en neem niets voor waar aan. Niet kijken maar zien en continu bewust zijn van de veranderingen en kansen in de directe en indirecte omgeving.

Standaard ziet de mens een veranderlijke omgeving als een bedreiging. We vallen terug in aangeleerd gedrag en dat aangeleerde gedrag is gebaseerd op kennis en kunde uit het verleden. En juist dat botst met de nieuwe eisen en wensen van de maatschappij. Onze wereld breekt open, we ontdoen ons langzaam maar zeker van de dominantie van het systeem en instituut. Ze maken plaats voor het netwerk waar de 'gelegenheidswij' centraal staat. Waarom bestaat er nog geen Kickstarter of IndieGoGo voor de overheid? Twee platformen die mensen, ideeën en kapitaal bij elkaar brengen en innovatie stimuleren vanuit behoeften van de maatschappij. Geen werelden die zich kenmerken door geslotenheid, patenten of ego. Initiatieven die creativiteit, slagkracht, markt en maatschappij samenbrengen rondom ervaren problematiek.

We moeten de transitie beschouwen als een wereld vol kansen. Dat zorgt voor een juiste mindset voor een gemeente die denkt en handelt naar mogelijkheden. En die zijn er! Zeker voor de publieke organisaties. Maar om aan te sluiten op de nieuwe tijdgeest moeten we de grenzen van onze aannames opzoeken. Het mooiste dat er is. Intelligentie is immers niet het produceren van informatie, het uitvoeren van de oude wereld maar het in twijfel trekken daarvan. Toekomstig succes en maatschappelijke vooruitgang kan geboekt worden als gemeenten het systeem dat de problemen veroorzaakt aanpakken en afbreken en niet het oude systeem verbeteren en efficiënter maken. Het gaat niet meer om de focus op het veranderen van de regels maar om de uitzondering te zijn op de regel. Het gaat er niet om het minder slecht te doen maar het gaat erom het alleen maar goed doen. Dit geldt in een toenemend verbonden en transparante maatschappij voor iedere entiteit.

"Uncertainty is a signpost of possibility." (bron: Good Life Project).

Netwerken die mensen dienen

Het toevoegen van complexiteit is onbewust onderdeel geworden van onze samenleving. Er zijn zelfs organisaties die hun bestaansrecht ontlenen aan de artificiële complexiteit die wij vanuit instituten en organisaties continu toevoegen. Zo helpt Sociaal Hospitaal mensen die vastlopen in bureaucratie en regelgeving. Ook de overheid heeft jarenlang gegrossierd in het toevoegen van complexiteit. Nationaal

ombudsman Alex Brenninkmeijer stelt in het jaarverslag 2012 *'Mijn onbegrijpelijke Overheid'* dat burgers de overheid niet meer begrijpen. Het blijkt zelfs nog erger: de overheid begrijpt de burger niet meer. Organisaties, instituten en overheden lijken de verbinding met hun bestaansrecht, de maatschappij, verloren te zijn. En juist deze verbinding is in de nieuwe tijdgeest essentieel. In het huidige tijdperk zijn betekenis en verbinding weer leidend.

De grootste revolutie vindt nu plaats in onze 'mindset'. Een transitie in wat we belangrijk vinden, wie we vertrouwen en wat we waarderen. Het is de omslag van mensen die structuren dienen naar netwerken die mensen dienen. Een omslag in waardesystemen, samenwerkingsverbanden en communicatie. Een wereld waarin sociaal kapitaal meer dan ooit de kern is. De nieuwe rol van de overheid is het vrijmaken van die maatschappelijke energie door creatief te faciliteren en te participeren. Dit in plaats van het representeren vanuit beperkende instrumenten, hiërarchische modellen en ego. Een innovatief netwerk waar burgers adhoc mee kunnen verbinden om doelen te realiseren.

De Troonrede 2013 sprak weer eens over de 'participatiemaatschappij' en een burger die haar verantwoordelijkheid moet nemen. De vermanende verwoording is een uiting van de cultuur binnen publieke organisaties en geeft wederom de conditionering en afstand aan tussen publieke mindset en hedendaagse maatschappij. We zien wel degelijk een sterke maatschappelijke tendens waar burgers vanuit eigen kracht het initiatief nemen. Het is participatie maar vanuit een andere motivatie. We zoeken maatschappelijk naar het zelf toevoegen van betekenis waarbij we willen werken vanuit eigen kracht. In deze nieuwe tijdgeest gaat het niet om een participatiesamenleving die van bovenaf wordt opgelegd. We willen niet door de overheid als kinderen behandeld worden. Het gaat om een overheid die haar dienstbaarheid toont en aanhaakt op maatschappelijke initiatieven. Dit is fundamenteel anders dan het opleggen van een participatiesamenleving vanuit kostenbesparing en om eigen bestaansrecht in stand te houden. We zoeken een overheid die zichzelf overbodig maakt door mensen beter te faciliteren.

De nieuwe tijdgeest legt de focus weer terug bij de menselijke maat waarin begrippen als flexibiliteit, dichtbij, klein, persoonlijk in plaats van gepersonaliseerd en balans leidend zijn. In de nieuwe tijdgeest draait het immers niet meer om individuele macht maar gaat het om gebundelde kracht. Het ego wordt eco.

“In the end, it’s important to remember that we cannot become what we need to be, by remaining what we are” (bron: Max DePree).

De ophemeling van nieuwe media en technologie

Binnen communicatie zien we de democratisering van kennis en kunde. Sociale media leggen verbindingen tussen gelijkgestemden en anders denkenden inspireren elkaar. We creëren een wereld waarin de slimste persoon in de kamer, de kamer zelf is. Iedereen is bereikbaar en een ongelimiteerde virtuele wereld van creativiteit is voor iedereen toegankelijk. We laten de fysieke wereld versmelten met de virtuele wereld waardoor er hele nieuwe dimensies ontstaan. Liegen kunnen we zo meteen niet meer en we printen onze eigen producten. Technologie wijst ons erop dat we ziek worden en we hebben iedere gewenste informatie of vraag via het web of realtime-expert direct beschikbaar. We prikken feilloos de droombeelden door in reclame of de leugens uit de politiek. We worden niet meer lastig gevallen met desinformatie en iedereen kan zijn mening uiten en doet dat dan ook. Onze mooie levens delen we met elkaar via sociale netwerken en aandoeningen bespreken we online en nog voordat een arts een oordeel heeft kunnen vellen, kennen we het medicijn. Anno 2013 zijn we als modern Westers mens versmolten met technologie. We gaan een emotionele binding aan met de technologie die we gebruiken. Van soldaten die zich emotioneel verbonden voelen met hun robots voor oorlogsvoering tot aan de gewone burger met zijn smartphone als meest dwingend bezit.

De toekomst is nog veel exponentiëler en technologie lijkt al onze problemen op te lossen. Technologie lijkt al onze problemen op te lossen maar het tegenovergestelde is ook waar. Technologie reduceert sneller het bestaansrecht van organisaties en instituten. We kicken af van het massamedia tijdperk en schieten volledig door in de mogelijkheden van nieuwe media. Het is een compliment geworden als iemand meer aandacht heeft voor jou dan voor zijn smartphone. Het is eenvoudiger om contact te leggen met iemand aan de andere kant van de wereld dan aan de andere kant van de tafel. We zijn drukker met het vastleggen van onze belevenissen via smartphones om met zoveel mogelijk anderen te delen, dan dat we genieten van de belevenissen zelf. Een vermeerderd gebruik van Facebook, voor steeds meer mensen 'Fakebook', heeft tot gevolg een verminderd gevoel van welzijn. Onze eenzaamheidsgevoelens nemen toe als we het platform intensiever gebruiken. Tegenover de sterke trend van sociale media en technologisering staat de tegentrend: contra digitaal. We gaan op zoek naar de meer menselijke toepassing van technologie.

"Attention is the rarest and purest form of generosity." (bron: Simone Weil).

We bevinden ons in de communicatiewereld ook in een omslagsituatie. We nemen afscheid van een tijdperk van massamedia en het gedachteloos consumeren. En we betreden het tijdperk van contextuele informatie die uiteindelijk pre-time wordt geleverd: een wereld waarin de technologie eerder dingen over ons weet dan wij zelf.

We leven ons leven tegenwoordig via het scherm en zien de fysieke wereld als een noodzakelijk kwaad. Onze peers (directe vrienden en bekenden) en technologie zijn onze ogen, oren en hersenen geworden. De traditionele autoriteit legt het af tegen ons vriendennetwerk en de reputatie-economie maakt dat we elkaar vanaf de bank real time beoordelen. Het is ook een kant van sociale media en nieuwe technologie. De digitale wereld is nu al versmolten met de fysieke wereld en wij mensen zijn nu al cyborgs. Immers, ons geheugen en rekenkracht bevinden zich in de apparaten buiten ons waarmee we steeds meer voldoen aan de ruime definitie van de cyborg.

De uitdaging is om je als publieke organisatie niet te verliezen in de waan van de dag. Een waan van de dag die gedomineerd wordt door een massale groepshijgerigheid en gepercipieerde utopie rondom de mogelijkheden van nieuwe media en technologie. Deze ultieme positiviteit geldt alleen als we al die nieuwe mogelijkheden toepassen vanuit de nieuwe tijdgeest. Als we de mogelijkheden toepassen vanuit de traditionele, en in ons DNA vastgelegde dominante denken, tijdgeest van ego, wij versus zij, macht, hiërarchie, groei, sneller, efficiënter, dan slaan we de doodlopende weg in. Het gaat er om als overheidsinstantie nieuwe media en sociaal kapitaal in te zetten vanuit de nieuwe toekomstige functie van de overheid. De functie van dienstbaar verbinder en participant binnen ad hoc netwerken. Gebruik de mogelijkheden van nieuwe technologie samen met het veranderd gedrag van mensen in een nieuwe tijdgeest om je eigen positie te herzien. Met deze langtermijnvisie en deze houding verbind je je op de korte termijn met een maatschappij in transitie.

Innovatie; vermijd het verleden

Het platgetreden begrip 'innovatie' wordt al jarenlang misbruikt. Overheden blijken 'innovatie' te gebruiken om het verleden efficiënter te maken. Overheden mogen niet falen of spelen met schaars publieksgeld. Dat is maatschappelijk gezien uit den boze. We hebben onszelf geconditioneerd dat overheden geen risico's mogen nemen. Het ontbreekt overheden veelal aan innovatieve geesten waardoor de publieke instituten volgzame entiteiten worden die iedere vorm van

daadwerkelijke vernieuwing vermijden. Overheden manoeuvreren zich zo in een schijnbare luwte en beschermen de ego's in de politiek. Maar wat is nu pas echt onbetaalbaar? Waar hebben geldpersen, centrale banken en wereldleiders geen oplossing meer voor? Echt onbetaalbaar is een samenleving die faalt. Overheden hebben hier een sterk faciliterende rol. Het is tijd dat publieke organisaties radicaal vernieuwen en het voortouw nemen. Innovatie moet in de publieke sector gaan over het doorbreken van ingesleten aannames en gedrag. Overheden hebben nu meer dan ooit de mogelijkheid om het verschil te maken en om weer te verbinden met de maatschappij.

In de nieuwe tijdgeest gaat het om de menselijke essentie en over de relatie. De vraag is in hoeverre sterk geminimaliseerde publieke instanties in staat zijn om hun beloftes te overtreffen. Centrale vraag is dan misschien ook wel: wat is de toekomstige belofte die de overheid aan haar burgers maakt?

Overheidsinstanties moeten langzaam maar zeker afscheid nemen van hun monopolistische houding en het gedrag waarbij de burger geen andere keuze heeft. In een wereld van vergaande technologisering, ontsystematisering (mens leidend aan proces en procedure) versterkt door de democratisering van kennis en kunde zal de uniciteit van de overheid fundamenteel wijzigen van representeren naar faciliteren. We laten de wereld van schaarse toegang tot informatie definitief achter ons. Met de ontwikkeling naar netwerken die mensen dienen is de overheidsfunctie vergaand gedigitaliseerd en geminimaliseerd. Alle innovaties die hierop voortborduren, vormen een overheid die voorsorteert op een radicaal nieuwe toekomst.

“Progress is impossible without change, those who cannot change their minds cannot change anything” (bron: George Bernard Shaw).

De starre collectiviteit is niet langer de dominante leefomgeving van het individu. Netwerken vormen zich rondom mensen op basis van ad-hoc gelegenheden. De maatschappij vormt zich weer naar zelforganiserende dwarsverbindingen die zich niet meer laten beperken door regels en procedures uit een industrieel tijdperk en gedachtegoed. Hoera, de menselijke maat keert terug en niet langer zullen we ons beperken door de systemen die we zelf hebben gebouwd en bedacht. We creëren een wereld die uiteindelijk slimmer en flexibeler is dan wijzelf. De informatievoorziening maakt plaats voor de creatieve ambtenaar.

Het sociaal kapitaal kenmerkt zich door elementen als wederkerigheid, vertrouwen, netwerken en nieuwe waardesystemen. De hedendaagse mentale revolutie wordt uitgedrukt door een veranderend vertrouwen in alles wat klein en dichtbij is. Dit vraagt om een overheid die onderdeel mag zijn van het netwerk van haar burgers. Deze veranderende mindset zien we nu al overal in de maatschappij. We gedogen het systeem maar ondertussen zoeken burgers naar wegen om het anders en beter te doen. We bouwen nieuwe systemen die de bestaande uiteindelijk overbodig maken. De publieke instanties moeten hierop inhaken.

Innoveren door de zoektocht naar alternatieven

Overheidsinstanties zoals gemeenten hebben moeite met innovatie. Men ziet zichzelf als uitvoerend orgaan dat vanuit Den Haag continu wordt volgepropt met beleid om uit te voeren. De waan van de dag regeert en de uitvoerende instanties komen onvoldoende toe aan de noodzakelijke en maatschappelijk gewenste vernieuwing.

Tijden van transitie kenmerken zich door het schuiven van machtsverhoudingen en waardesystemen, het herdefiniëren van waarden en normen en het gezamenlijk oprekken en zoeken naar de uitersten van regels en procedures. Het is een tijdperk waarin innovatie floreert omdat mensen actief op zoek gaan naar alternatieven voor een manier van leven die haar langste tijd heeft gehad. Jarenlang ongelimiteerd oogsten maakt plaats voor gericht zaaïen. De maatschappelijke zoektocht naar vooruitgang is gestart met het in twijfel trekken van de oude definitie van het begrip 'overheid'. De echte vooruitgang creëren we namelijk niet als we uitgaan van onze traditionele aannames van de maatschappij.

Publieke organisaties zien allemaal de uitdaging van de maatschappij in transitie. Een maatschappij waarin de wensen en eisen van de burger snel toenemen en waarin er sprake moet zijn van een gelijkwaardige relatie. We zien de herdefinitie van autoriteit waar publieke instanties niet meer traditionele autoriteit ontlenen uit hun verleden. We zien een maatschappij die transparantie als randvoorwaarde beschouwt en middelmatige dienstverlening radicaal afstraft. De burger wil als gelijkwaardige worden gezien, behandeld en betrokken.

“Een vogel geboren in een kooi zal denken dat vliegen een ziekte is”
(bron: aangepast Alejandro Jodorowsky).

Tony Bosma
Internationaal trendwatcher en futurist

Thoughtleader Ordina, oprichter
trendwatching en futuring weblog Extend
Limits (extendlimits.nl)

Twitter: [@tonybosma](https://twitter.com/tonybosma)
nl.linkedin.com/in/tonybosma

